

<https://doi.org/10.62837/2026.4.430>

AGIL BAKIRLI

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tarihi ve Günümüz Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Doktora Programı öğrencisi,
bekirliagil@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-9130-1396>.

SEYRAN SEHAVET’İN SOSYO-PSİKOLOJİK ROMANLARI ÖZELİNDE DALTONİK BİR YAZARIN RENKLERİ İFADE ŞEKLİ¹

Giriş: Renkler, Renk Körlüğü ve Sanat

Yaşamın önemli unsurlarından olan renkler, dünyayı, olayları algılama açısından insanların kültürel ve entelektüel hayatı ile ayrılmaz ilişki içerisine girmiştir. İnsanoğlu, kendini bildi bileli renklere özel anlamlar yüklemiş, kültürel bakımdan renklere farklı kutsal manalar atfetmişlerdir. Fakat renklerin psikolojik ve tarihsel anlayışı geç gelişmiştir. Bu konuda on dokuzuncu yüzyılım ortalarından önce metodik araştırmalara pek rastlanmaz [11].

Renkler her kültürde farklı kabul görülebildiği gibi onların insanlar üzerindeki etkileri de topluluklar bazında bireysellik gösterebilmektedir. Topluluk söz konusu olduğunda ortaya çıkan özdeşlik kavramı her ne kadar birlikteliği ve ortak değerleri ifade etse de her bireyin psikolojik altyapısından kaynaklanan ayrışım, fertlerin renkleri algılama biçimlerini etkilemektedir. Her rengin bireyler üzerindeki etkisi veya bireylerin renkleri algılayış şekli, renklerle betimleme biçimleri farklılık gösterir. Renkler aynı zamanda sembolik düşüncelerin ve anlamların ifadesi olabilmektedir [6]. Renklere yaklaşım biçimlerinin kültürler bazında değişim yaşaması, onları anlamlandırma konusunda ortaya çıkan farklılıkların yanı sıra ortak noktaların da belirlenmesinde kayda değer bulgular edinilmesine olanak sağlar. Türklerin yanı sıra birçok kültürde siyah rengin “ölüm rengi” olarak tanınmasına karşıt Hint cenazelerinde beyaz renk tercih edilmektedir. “Ölüm rengi”nin farklılık göstermesi ise bir kültürde ölümün yok oluş, diğerinde ise arınma olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde ortak mitolojik düşünce sisteminden gelen folklor öğelerine sahip kültürlerin renk algılayışında benzerlikler mevcuttur.

Tarihsel süreçte renkler hem de sınıf ayrımının göstergesi olmuştur. Amerika’da zenci ve beyaz ayrımı bunun en somut örneklerindedir. İnsanların fiziksel görünüşlerinden dolayı yargılanması ve “insan” sıfatında görülmemesi, daha

¹ Bu makale, 01.11.2024 tarihinde gerçekleşen “8. Uluslararası Öğrenci Bilimler Kongresi”nde sunulmuş sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.

sonra sanata, edebiyata yansımış, bu konuda yüzlerce film yapılmış, eser ve eleştiriler yazılmıştır. Deride pigmentleşme eksikliği olarak bilinen Albinizmden muzdarip kişilerin bazı topluluklarca dışlanmaları da bilinen gerçekliktir. Anlaşıldığı üzere toplumlar renk gibi somut ayırt edici olguları farklılık gösterdiği sürece kabullenmekte zorlanmış, monokrom sistem içerisinde kendini güvende hissetmiştir. Ancak bahsedilen örnekler dışında renkle ilgili topluma yansımayan bireysel durumlar da söz konusudur. Bunlar arasında renk körlüğü en yaygın olan özelliktir.

İsmi John Dalton'dan alan daltonizm olarak bilinen renk körlüğü, kalıtsal bir görme bozukluğu olup herhangi bir rengi ayırt edemeden, kırmızı, yeşil ve mavi renklerin bazı tonlarını algılayamamaya kadar değişken bir çeşitlilik göstermektedir [10]. “Renkli görme bozukluğu”, “renkleri ayırt edememe durumu”, “renk algılama yetersizliği” gibi birçok ad verilmiş daltonizm, doğumsal veya edinsel olabilmektedir ve ilkinin bilinen tedavisi bulunmamaktadır. Ancak renk görme bozukluğu olan hastaların renk algılamalarını arttırmaya yardımcı olacak bazı sistemler geliştirilmiştir [3]. Bireyde daltonizmin değişken çeşitliliğinin hangi türünün bulunup bulunmaması fark etmeksizin, bu “yetersizlik” onların hayatlarını etkilemektedir. Bu durum günlük yaşamı olumsuz etkilemekle birlikte, bireylerin toplumsal konumu ve sosyal edinimleriyle beraber bazı psikolojik sorunları da ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu renk körlüğünün sanatçılarda gözlemlenmesi ise bu durumun onların sanatına nasıl etki ettiği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Leonardo da Vinci, Van Gogh, Michelangelo, Paul Cezanne, Charles Dickens, Ernest Hemingway, Mark Twain, Edgar Allen Poe, James Joyce, Vladimir Nabokov gibi ünlü sanatçıların renk körü oldukları bilinmektedir. Renk körlüğünün bahsi geçen sanatçıların yaratıcılıklarına önemli derecede etki ettiği şüphesizdir.

Bir yazarın rengi tasvir etmek için o rengi görmesi gerektiği söylenemez. Bazı renkler sembolleri içerir ve bu simbolizm hakkında okuyarak da bilgi edinilebilir. Yeşil rengi göremeyen bir yazarın, eserlerinde ilkbaharda ağaçları betimlemek için yeşil rengi ayırt etmesi gerekmemektedir. Ağaçların ilkbaharda yeşil olduğu bilgisi, yazarın “bu vadi, yeşil bir okyanusa benziyordu” tasvirini yazması bakımından yeterlidir. Aynı şekilde renklerle ifade edilen kalıpların dile yerleşmesi yazarların herhangi bir rengin bulunduğu kalıp ifadeyi kullanmasının önünü açmaktadır. Örneğin, “kara gün”, “kırmızıya dönmek”, “yeşil ışık yakmak”, “beyaz atlı prens” vd. Yahut yazarlar tarafından dini görüşten veya gayeden kaynaklı renk betimlemeleri de yaygın kullanılmaktadır. James Joyce’un meşhur “Ulysses” eserinde “kilise renkleri”ni kullanması da belirtilen sebepten kaynaklanmaktadır. Aynı eserin bazı bölümlerinde Joyce’un hiçbir renk kullanmaması da dikkat çekicidir [7].

Azərbaycan edebiyatında yazarların renkleri algılamama durumunu içeren araştırmaya rastlanmamıştır. Hangi yazarların daltonik olduğuna dair bilgi bulunmamakla beraber, bir tek Seyran Sehavet renk algılama yetersizliğini itiraf etmiştir.

Renkli Görme Bozukluğu Olan Yazar: Seyran Sehavet

Günümüz Azərbaycan edebiyatının önemli isimlerinden olan Seyran Asker oğlu Hanlarov (Seyran Sehavet), 23 Mart 1946 yılında Fuzuli ilinde doğmuştur. Köy okulunda 10 yıllık eğitimini tamamladıktan sonra Azərbaycan Devlet Üniversitesinin (şimdiki Bakü Devlet Üniversitesi) Şarkiyat Fakültesinde lisans eğitimi almıştır. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1972 yılına kadar SSCB Savunma Bakanlığında tercüman olarak çalışmıştır [1]. “Ulduz” dergisi, “Ədəbiyyat və İncəsənət” gazeteleri gibi önde gelen edebî kurumlarında çalışan Sehavet, yaratıcılığa şiirle başlamıştır. Kısa zaman içerisinde geniş kitlelerce sevilen Sehavet’in şiirlerine yapılan besteler bugün de insanlar tarafından sevilerek dinlenilmektedir.

İlk şiiri 1962 yılında yayınlanan Sehavet’in ilk nesir eseri 1975’te okurların takdirine sunulan “Hamı Elə Bilirdi” (“Herkes Öyle Biliyordu”) hikâyesidir. Seyran Sehavet’in ilk romanı ise 1985 yılında basılan “Daş Evlər” (“Taş Evler”) romanıdır. Yazarın birinci romanı ile ikinci romanı arasında 18 sene vardır. Onun “Nekroloq” (“Nekroloji”) romanı 2003 yılında yayınlamıştır. Roman, “Yılın En İyi Romanı” ödülüne layık görülmüştür. Araştırma konusu olan romanlarından üçüncüsü – “Yəhudi Əlifbası” (“Yahudi Alfabeti”) isə 2009 senesinde neşredilmiştir. Bundan başka, yazarın “Palıd toxumu” (“Meşe Tohumu”) (2003), “Bəhanə” (“Bahane”) (2009) ve iki kitaptan oluşan “Qaçacaq” (“Koşuşmak”) (2010) romanları da basılmıştır [4].

Renkli kişilik sahibi olan Seyran Sehavet, daltonik olduğunu son yıllara kadar itiraf etmemiştir. Renkli görme bozukluğu olduğunu ilk kez üstü kapalı şekilde 2014 senesinde verdiği bir röportajda dile getirmiştir:

“Ben daltonikim. Çünkü benim için net renkler vardır. Örneğin simsiyah, bembeyaz gibi. Melez renkleri kabul etmiyorum. Bazen “yağmurun düştüğü asfalt rengi” gibi şeyler diyorlar. Benim bu rengi görmem için yağmur yağmasını beklemem gerekiyor. Bu anlamda daltonikim” [12].

Anlaşıldığı gibi Sehavet renk körlüğü ile ilgili ilk açıklamasında bir gizem perdesi yaratmış, direkt olarak daltonik olduğunu itiraf etmekten çekinmiştir. Sadece 2020 senesinde katıldığı bir “YouTube” programında daltonik olduğunu kabul etmiştir. 2021 yılında yayınlanan başka bir röportajında ise bu durumu utandığı için söylemediğini bildirmiştir:

“Hep bunun utancını yaşadım. Bir gün kurtlardan bahseden bir yazı okudum, o zaman fikrim değişti. Kurtları çok seviyorum, onlar ömürleri boyunca sadece kendi dişisini seviyor, dişisi öldüğünde ise dağlara çekiliyorlar. Dağlara çekilenlerine “yalquzaq” kurt denir. Kurt renk ayırt edemiyor, bunu okuduktan sonra gurur duydum, o da ayırt edemiyor, ben de. İlginçtir ki dünyada tüm hayvanları evcilleştirmek mümkün ama kurt hiçbir zaman evcilleşmiyor.” [5].

Seyran Sehavet'in bu çekingənliyi ve renk algılama yetersizliyi durumundan utanması, "renkleri, taşımış olduğu estetik değerin yanı sıra toplumsal bir olgu olarak da karşımıza çıkarmaktadır" [2].

Seyran Sehavet'in renk körü olduğunu itiraf etmesinden sonra eserlerinde renkleri nasıl betimlediği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bugüne değin Azərbaycan'da Seyran Sehavet'in renkleri ifade şekline dair herhangi bir araştırmaya rastlanmadığı da kaydedilmesi gereken hususlardandır.

Amaç ve Yöntem

Çalışmanın amacı renk algılama yetersizliği olan Seyran Sehavet'in "Daş Evlər", "Nekroloq" ve "Yəhudi Əlifbası" romanlarında kullandığı renkleri tespit ederek yazarın renkleri ifade şekil ve sayısını belirleyip renk körlüğünün sanatçının yaratıcılığına etkisini araştırmaktır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak incelenen her üç eserdeki renkler sistemli bir şekilde tablo ve grafiğe yansıtılmıştır.

Seyran Sehavet'in "Daş Evlər", "Nekroloq" ve "Yəhudi Əlifbası" Romanlarında Renkler

Seyran Sehavet'in "Daş Evlər", "Nekroloq" ve "Yəhudi Əlifbası" romanları sosyo-psikolojik romanlar olarak değerlendirilmektedir. Sehavet'in bu eserleri incelenirken röportajında söylediği gibi renklere yaklaşım şeklinin siyah ve beyaz ağırlıklı olduğu görülmektedir. İnceleme konusu olan romanlarının her birindeki renklerin sayısının ve oranının çıkarıldığı çalışmada, Sehavet'in renkleri ifade şekli ile ilgili yaratıcılık açısından kaydettiği gelişme belirgin bir şekilde görülmektedir.

Sehavet'in incelenen romanlarında dolaylı bir şekilde siyah rengi anımsatan "tünd" ("koyu") ve "zənci" ("zenci") gibi kelimelerin araştırmanın dışında bırakıldığı, aynı kelimenin tekrarından oluşan kalıpların ise tek bir renk olarak ele alındığının vurgulanması gereken hususlardandır.

Seyran Sehavet'in birinci romanı olan "Daş Evlər", yazarın ilk büyük hacimli eseridir. Bu nedenle eserde her şeyin ince ayrıntısına kadar işlendiği, cümlelerin özenle seçildiği ve betimlemelerde romantik üslup takınıldığı sezilmektedir.

Renk	Sayı	Oran	Deyim/Mecaz
Beyaz	57	17,17 / 20,87	24
Siyah	208	62,65 / 66,09	76
Sarı	11	3,31 / 0,87	1
Kırmızı	22	6,63 / 4,35	5
Mavi	18	5,42 / 2,61	3
Yeşil	5	1,51 / 0	0
Gri	6	1,8 / 3,47	4
S.Y.Y.R.	5	1,51 / 1,74	2
Toplam	332	100	115

Tablo 1. “Daş Evlər” Romanında Kullanılan Renklerin Dağılımları

Tablo 1 incelendiğinde Seyran Sehavet’in “Daş Evlər” romanında kullandığı renklerin dağılımları görülmektedir. Romanda toplamda 7 farklı rengin – beyaz, siyah, sarı, kırmızı, mavi, yeşil ve gri – adı geçmektedir. Yazar tabloda belirtilen 7 rengi toplam 327 defa kullanmıştır. Diğer 5 renk ise tabiattan soyutlaştırma yolu ile yapılmış renklere (S.Y.Y.R). “Kül rengi”, “süt rengi”, “kestane rengi” ve “al renk” olarak ifade edilen renklerden al renk 2, diğerleri ise birer defa geçmektedir. Renklerin bir parçası olduğu deyim ve mecazlar ise 115 defa kullanılmıştır.

Yazar romanda en çok siyah rengi kullanmıştır. Eserde 208 defa geçen siyah renk, toplam renklerin yüzde 62,65’ini, deyim/mecazların ise (76 defa geçerek) yüzde 66,09’unu oluşturmaktadır. Sehavet’in romanda en çok kullandığı ikinci renk ise beyaz renktir. Eserde 57 defa geçen beyaz renk, toplam renklerin yüzde 17,17’sini, deyim/mecazların ise (24 defa) yüzde 20,87’sini oluşturmaktadır. En çok kullanılan üçüncü renk 22 ile kırmızı, dördüncü renk 18 ile mavi, beşinci renk ise 11 ile sarı renk olmuştur. Kırmızı renk, renklerin toplamının yüzde 6,63’ünü, mavi renk yüzde 5,42’sini, sarı renk yüzde 3,31’ini oluştururken içinde kırmızı renk geçen deyim/mecaz 5, mavi renk geçen deyim/mecaz 3, sarı renk geçen deyim/mecaz 1 defa kullanılmıştır. Deyim/mecazların toplamının yüzde 7,83’ünde kırmızı, mavi ve sarı renkler geçmektedir. 6 defa kullanılmış gri renk toplam renklerin 1,8’ine denk gelirken içinde gri renk geçen 4 deyim/mecaz toplam deyim/mecazların yüzde 3,47’sini oluşturarak S.Y.Y.R.’ye yüzde 1,74’lük yer bırakmıştır. Romandaki renklerin 1,51’ini oluşturan yeşil renk 5 defa kullanılmıştır ve bu rengin içinde geçtiği deyim/mecaz bulunmamaktadır.

Seyran Sehavet’in “Daş Evlər” romanında kullandığı en ilgi çekici renk mavi renktir. Yazar eserde mavi rengi üç şekilde kullanmıştır: “Mavi”, “gök rengi” ve Rusça “goluboy” şeklinde.

“ - Nemesski unitaz var, *qaluboy*...
- Yox...” [8].

Renk	Sayı	Oran	Deyim/Mecaz
Beyaz	91	28,44 / 21,82	12
Siyah	144	45 / 63,64	35
Sarı	64	20 / 3,63	2
Kırmızı	17	5,31 / 10,91	6
Mavi	3	0,94 / 0	0
Yeşil	1	0,31 / 0	0
Toplam	320	100	55

Tablo 2. “Nekroloq” Romanında Kullanılan Renklerin Dağılımları

Tablo 2’de de görüldüğü gibi yazarın 18 yıl aradan sonra yayınlattığı ikinci romanı olan “Nekroloq” romanında “Daş Evlər” eserine kıyasla kullanılmış renklerin sayısında azalma söz konusudur. “Daş Evlər” romanında 7 renk ve tabiattan

soyutlaşdırma yolu ilə yapılmış 4 renk kullanılmasına karşılık “Nekroloq” romanında sadece 6 farklı renk – beyaz, siyah, sarı, kırmızı, mavi ve yeşil – bulunmaktadır. Yazar bahsi geçen 6 rengi toplamda 320 defa kullanmış, içinde renk geçen 55 deyim/mecazdan yararlanmışdır.

Romanda en çok kullanılan renk “Daş Evlər” eserinde olduğu gibi siyah renktir. Romanda 144 defa geçen siyah renk, renklerin toplamının yüzde 45’ini, deyim/mecazların ise (35 defa geçerek) yüzde 63,64’ünü oluşturmaktadır. Eserde en çok geçen ikinci renk ise beyaz renktir. Toplamda 91 kere kullanılan beyaz renk, renklerin yüzde 28,44’üne denk gelirken, deyim/mecazların da (12 defa) yüzde 21,82’sini oluşturmaktadır. En çok kullanılan üçüncü renk ise 64 defa ile sarı renktir. Bunun nedeni ise eserde kahramanlardan birinin özel isminin olmaması, sadece “sarışın kadın” diye geçmesidir:

“Bayaqdan bəri kənarında dayanıb **sarışın** qadınla topanın dialoquna diqqət yetirən, yekəpər, mütənasib bədənli, otuz-otuz beş yaşlarında bir kişi maşına tərəf gələn kimi yerdə qalanlar çəkilib hərə öz yerində çökdü” [8].

En çok kullanılan dördüncü renk 17 ile kırmızı, beşinci renk 3 ile mavi ve altıncı renk 1 ile yeşil renk olmuştur. Kırmızı renk renklerin toplamının yüzde 5,31’ini, mavi renk yüzde 0,94’ünü, yeşil renk ise yüzde 0,31’ini oluştururken, içinde kırmızı renk geçen deyim/mecaz sayısı 6’dır ve deyim/mecazların yüzde 10,91’ini oluşturmaktadır. İçinde mavi ve yeşil renk geçen deyim ise bulunmamaktadır.

Eserdeki ilginç noktalardan biri ise gazeteci karakterinin daltonik olduğunu söyleyerek renkleri ayırt edemediğini bildirmesidir:

“- Ən çox xoşladığınız rəng?
- Rəng tanımıram ha...” [8].

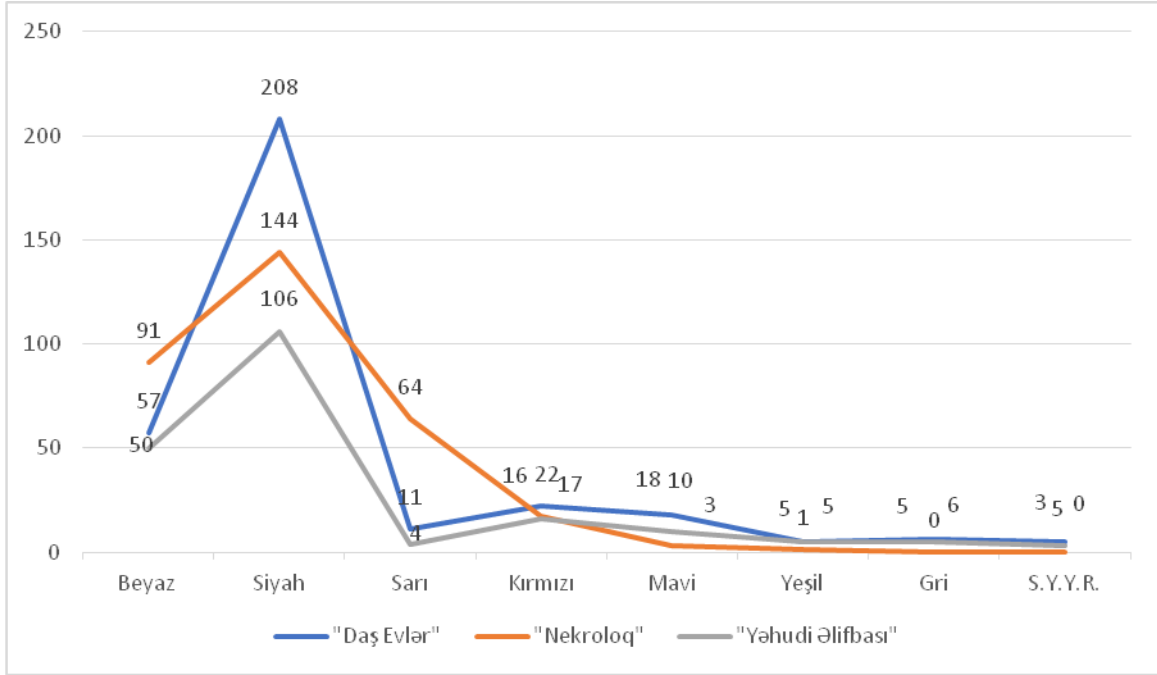
Renk	Sayı	Oran	Deyim/Mecaz
Beyaz	50	25,13 / 34,47	10
Siyah	106	53,27 / 27,59	8
Sarı	4	2,01 / 3,45	1
Kırmızı	16	8,04 / 27,59	8
Mavi	10	5,03 / 3,45	1
Yeşil	5	2,51 / 0	0
Gri	5	2,51 / 0	0
S.Y.Y.R.	3	1,5 / 3,45	1
Toplam	199	100	29

Tablo 3. “Yəhudi Əlifbası” Romanında Kullanılan Renklerin Dağılımları

Seyran Sehavet'in beşinci romanı olan və 2009 senesinde yayınlanan "Yəhudi Əlifbası" romanı yazarın digər eserlerinden konu ve dil-anlatım özellikleri bakımından ayrılmaktadır. Tablo 3 incelendiğinde Seyran Sehavet'in "Yəhudi Əlifbası" romanında kullandığı renklerin dağılımları görülmektedir. Yazar, romanda adı geçen 7 farklı rengi – beyaz, siyah, sarı, kırmızı, mavi, yeşil ve gri – toplamda 196 defa kullanmıştır. Bunun yanı sıra tabiattan soyutlaştırma yolu ile yapılmış 3 renk bulunmaktadır. "Altın rengi", "kan rengi" ve "al renk" olarak geçen renklerin her biri birer defa kullanılmıştır. İçerisinde renk geçen deyim ve mecazlara ise 29 defa rastlanmaktadır.

Diğer iki eserinde olduğu gibi "Yəhudi Əlifbası" romanında da en çok geçen renk siyah renktir. Romanda 106 defa kullanılmış siyah renk, renklerin toplamının yüzde 53,27'sini, deyim/mecazların ise (8 defa geçerek) yüzde 27,59'unu oluşturmaktadır. Yazarın bu eserinde de en çok yer verdiği ikinci renk 50 defa ile beyaz renktir. Toplam renklerin yüzde 25,13'ünü oluşturan beyaz renk ile 10 deyim/mecaz bulunmaktadır ve bu da toplam deyim/mecazların yüzde 34,47'sini teşkil etmektedir. Renklerin yüzde 8,04'ünü oluşturan kırmızı renk romanda 16 defa geçerek en çok kullanılan üçüncü renk olmuştur. İçinde kırmızı rengin geçtiği 8 deyim/mecaz toplam deyim/mecazların yüzde 27,59'una denk gelmektedir. Eserde geçen 10 mavi renk, renklerin toplamının yüzde 5,03'ünü oluşturmaktadır. Sarı renk 4 defa geçerek toplam renklerin yüzde 2,01'ini, yeşil ve gri renklerin her biri 5'er defa geçerek ayrı ayrılıkta renklerin toplamının yüzde 2,51'ine denk gelmektedir. Tabiattan soyutlaştırma yolu ile yapılmış 3 renk ise toplam renklerin yüzde 1,5'ini oluşturmaktadır. Sarı, mavi ve soyutlaştırma yolu ile yapılmış renklerin her birinin içinde geçtiği birer deyim/mecaz kullanılmıştır ve her biri deyim/mecazların toplamının yüzde 3,45'ini oluşturmaktadır. "Yəhudi Əlifbası" romanında yeşil ve gri renklerin geçtiği deyim/mecaz bulunmamaktadır.

Seyran Sehavet'in incelemeye tabi tutulan üç eserinin genelinde bulunan renklerin kullanımının yansıtıldığı Grafik 1'e bakıldığında ise romanlarda en çok siyah rengin kullanıldığı görülmektedir. İkinci sırada beyaz renk, üçüncü sırada ise sarı renk gelmektedir. Beyaz ve siyah rengin kullanımında istikrarlı bir düşüş söz konusuysa diğer renklerde iniş çıkışlar olmuştur. Seyran Sehavet'in röportajında da belirttiği gibi renk olarak kabul ettiği beyaz ve siyah renklerdeki düşüş ise yazarın betimlemelerinde detaycılığı arka plana itmesi ile ilişkilendirilebilir. Nitekim Sehavet, "Daş Evlər" romanından farklı olarak diğer romanlarında gereksiz betimlemelerden kaçınmış, doğrudan anlatıma yer vermiştir.

Grafik 1. Seyran Sehavet'in Romanlarında Renklerin Kullanımının Gelişimi

Renklerin kullanımında psikolojik unsurların olduğu da unutulmamalıdır. Eserlerinde karamsarlık duygusu hâkim olan Sehavet, doğal olarak siyah renkli betimlemelere daha çok yer vermiştir. Yazar ve anlatıcı ekseninde ortaya çıkan karşıt görüşün eserlerde belirgin olması ise siyah renge karşılık beyaz rengin öne sürülmesine neden olmuştur ve böylelikle beyaz rengin ikinci sırada yer edinmesine olanak sağlamıştır.

Renklerin genel dağılımına bakıldığında siyah ve beyaz renklerin kullanımı ile diğer renklerin kullanımında uçurum açık şekilde görülmektedir. Renklerin en çok kullanıldığı eser olan "Daş Evlər" romanının yazarın ilk romanı olduğu göz önüne alındığında renklerin kullanımının ikinci ve beşinci romanlardaki düşüşü anlaşılır bir düşüştür. Elbette burada yazarın renk körlüğü durumunu kabullenerek bunu eserlerine yansıtmasının da büyük etkisinin olması yadsınamaz bir gerçekliktir.

Sonuç

İnsanların dış dünyayı algılamalarında büyük öneme sahip renklere farklı kültürlerce yüzyıllar boyunca muhtelif anlamlar yüklenmiştir. Renklere atfedilen bu manaların birbirinden ayrışmaları fark etmeksizin ortaya çıkan olgu, renklerin insan hayatında edindiği yer olmuştur. Renklerin tarihsel süreçte dini ritüeller zamanı kullanılması, sembolik anlamlarının olması, bu görüşlerin gitgide kalıp algılama şeklinde insanlarca kabul görüp günümüze kadar ulaşmasına olanak sağlamıştır.

Görsel və metinsel sanatta da kendine yer edinmiş renkler, doğrudan ve dolaylı olarak ya sade betimleme için kullanılmış ya da alt katmanlarında gizli anlamlar barındırmıştır. Sanatçıların bilinçaltının dışı vurumunda önemli görev üstlenen renkler, yaratıcılığın ayrılmaz parçası hâline gelmiştir. 18. yüzyılın sonlarına doğru bazı insanların renkleri ayırt edememe durumunun ortaya çıkmasını müteakiben birçok sanatçının da renk körü olduğu anlaşılmıştır. Sanatçının renk körlüğü durumunun onun yaratıcılığına etkisi de merak konusu olmuştur.

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının önemli yazarlarından olan Seyran Sehavet, renk körlüğü durumunun olduğunu son yıllara kadar itiraf etmemiştir. Seyran Sehavet bu durumu itiraf etmemesinin nedeni olarak utanmasını göstermiştir. Yazarın daltonik olması, eserlerinde renkleri kullanım ve ifade şekline dair merak uyandırmaktadır. Bu anlamda Sehavet'in incelemeye tabi tutulan "Daş Evlər", "Nekroloq" ve "Yəhudi Əlifbası" romanlarında kullanılan renklerin sıralanarak sistematikleştirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgulara göre, yazar ilk romanı olan "Daş Evlər" eserinde renk yelpazesini geniş tutmuştur. Bu eserinde 7 farklı renk kullanan yazar, tabiattan soyutlaştırma yolu ile yapılmış 5 renge yer vermiştir. "Nekroloq" romanında ise 6 renk kullanan yazar, "Yəhudi Əlifbası" eserinde 7 renk ve tabiattan soyutlaştırma yolu ile yapılmış 3 renk tercih etmiştir. En çok kullandığı renkler siyah ve beyaz olan yazar, renk kullanımını sistematik bir şekilde azaltmıştır. Aynı şekilde içinde renklerin geçtiği deyim/mecazların kullanımında da istikrarlı bir düşüş söz konusudur.

Yazarın gri ve yeşil rengi aynı ölçüde kullanması da dikkat çekicidir. Doğa yazarı olmasına rağmen yeşil rengi betimlemelerde yaygın şekilde kullanmaması, "Yəhudi Əlifbası" romanının konusundan yola çıkarak tabiata insanların verdikleri zararın doğayı kendi renginden uzaklaştırdığı şeklinde yorumlanabilir.

Sehavet'in renkli görme bozukluğu durumunun eserlerine yansımaları psikolojik olarak ele alındığında yazarın bu durumu kabullenmesinden sonra renk betimlemelerinde düşüşün yaşandığı söylenebilir. Nitekim sadece beyaz ve siyah rengi renk olarak kabul eden Sehavet, "Daş Evlər" romanı hariç diğer iki romanında renklerle arasına mesafe koymuştur. Siyah ve beyaz renklerin sayısal açıdan çoğunlukta olması ise yazarın tekrarlardan oluşan cümle yapısını tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.

Yazarın tercih ettiği renklerin kullanım psikolojisinin araştırılması ile renk körlüğü ve renklerin kullanım şekline dair bulgular edinilebilir.

KAYNAKÇA

1. Abbasova, X., Misirova G. (Ed.). (2021). *Seyran Səxavət (Bibliografiya)*. Bakı, Azərbaycan: Azərbaycan Milli Kitabxanası.
2. Çopur, Y. (2021). Hulki Aktunç'un Öykülerinde Renklerin Kullanımı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1), 195-206.

3. Günerigök, M. S. (2008). *Doğumsal renk körlüğü olan hastalarda chromagen haploskobik filtre sisteminin renkli görme üzerine etkinliğinin değerlendirilmesi (Uzmanlık tezi)*. Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye.
4. Hasanlı, S. (2024). *Seyran Sahavet'in hayatı, sanatı ve sosyo-psikolojik romanları (Yüksek lisans tezi)*. Ege Üniversitesi, İzmir, Türkiye.
5. Həsənlı, S. (2021). "Qarabağ haqqında nəşə yazıb özümü biabır edə bilmərəm" – Müsahibə". <https://yenisabah.az/qarabag-haqqinda-nese-yazib-ozumu-biabir-ede-bilmerem> adresinden elde edildi.
6. Mazlum, Ö. (2015). Rengin Kültürel Çağrışımları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 125-138.
7. Riley, C. A. (1995). *Color Codes: Modern Theories of Color in Philosophy, Painting and Architecture, Literature, Music and Psychology*. London, England: University Press of New England.
8. Səxavət, S. (2003). *Nekroloq*. Bakı, Azərbaycan: Mütərcim.
9. Səxavət, S. (2021). *Daş Evlər*. Bakı, Azərbaycan: Qanun.
10. Sırakaya E., Ataş M. (2021). Diskromatopsi, Akromatopsi ve Mavi Kon Monokromatizmi; Patofizyoloji, Klinik Bulgular, Tanı ve Tedavi. *Güncel Retina*, 5 (2), 159-164.
11. Skard, S. (1946). The Use of Color in Literature: A Survey of Research. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 90 (3). 163-249.
12. Teleqraf.com. (2014). *Seyran Səxavət: "Mən daltonikəm"*. <https://teleqraf.com/news/art/4027.html> adresinden elde edildi.

AGIL BAKIRLI

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Tarihi ve Günümüz Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Doktora Programı öğrencisi,
bekirliagil@ gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-9130-1396>.

SEYRAN SEHAVET'İN SOSYO-PSİKOLOJİK ROMANLARI ÖZELİNDE DALTONİK BİR YAZARIN RENKLERİ İFADE ŞEKLİ ÖZET

Kalıtısal bir görme bozukluğu olarak nitelendirilen renk körlüğü, bilimsel literatürde İngiliz kimyacı John Dalton'un adı ile daltonizm olarak bilinmektedir. Daltonizm, herhangi bir rengi ayırt edemeden, kırmızı, yeşil ve mavi renklerin bazı tonlarını algılayamamaya kadar değişken bir çeşitlilik göstermektedir. Bireyde daltonizmin değişken çeşitliliğinin hangi türünün bulunup bulunmaması fark etmeksizin, bu "yetersizlik" onların hayatlarını etkilemektedir.

Edebiyatın bir betimleme sanatı olduğu göz önünə alındığında daltonizm durumunun yazarın təsvirlərinə etkisi də merak konusu olmuşdur. Rəng algılama yetersizliyi olan yazarın əsərlərində rənglərin istifadəsi, ifadə şəkli və betimləmələri araşdırma açıısından kayda dəğərdir. Edebî araştırmalarda bu tür konuların işlənməsinin nələrindən bəli de birincisi yazarların biyografiyalarının yetəri kadar araştırlınması və ya yazarların bu durumun bir fərqlilik olaraq tanımlanmayıp üzərində durmalarıdır. Buna rağmen bilindik pek çox yazarda rəng algılama yetersizliyinin olması muhtemeldir. Bu yazarlardan biri də çağdaş Azərbaycan edebiyatının önəmli isimlərindən biri olan Seyran Şəhəvət'tir.

Bu çalışmada, rəng algılama yetersizliyi olan yazarın – Seyran Şəhəvət'in, sosyo-psixoloji romanlarında rəngləri ifadə şəkli üzərində durulmuşdur. Şəhəvət'in 6 romanından 3'ü – “Daş Evlər” (“Taş Evlər”), “Nekroloq” (“Nekroloji”) və “Yəhudi Əlifbası” (“Yahudi Alfabəsi”) romanları sosyo-psixoloji roman olaraq nitəlendirilməkdədir. Şəhəvət bu romanlarındakı təsvirlərdə rənglərlə betimləmələrdən qaçınmışdır. Buna rağmen “düz rəng” (siyah-beyaz) və ya “kalıp rəng” (örn. kara gün) olaraq adlandırılacaq rəng betimləmələrinə yer vermişdir. Yazarın 3 romanı da incelenərək Şəhəvət'in bu əsərlərdə hangi rəngləri istifadə etdiyi sınıflandırılmış, daltonizmin rəngləri ifadə şəklinə etkisi ələ alınmışdır.

Çalışma, Azərbaycanlı daltonik bir yazarın rəngləri ifadə şəklinə ilişkin ilk bilimsəl araştırma olma özelliği taşımaktadır.

Anahtar kəlimələr: Rəng Algılama Yetersizliyi, Seyran Şəhəvət, Daltonik Yazar, Rənglərin İfade Şəkli, Roman.

AQİL BƏKİRLİ

Pamukkale Universiteti Sosial Elmlər İnstitutu

Çağdaş türk ləhcələri və ədəbiyyatları şöbəsi,

Tarixi və müasir türk ləhcələri və ədəbiyyatları proqramı doktorantı

bekirliaqil@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9130-1396>.

SEYRAN SƏXAVƏTİN SOSİO-PSİXOLOJİ ROMANLARI KONTEKSTİNDƏ DALTONİK YAZIÇININ RƏNGLƏRİ İFADƏ TƏRZİ

XÜLASƏ

Genetik görmə qüsuru kimi xarakterizə olunan rəng korluğu elmi ədəbiyyatda ingilis kimyaçısı Con Daltonun adı ilə “daltonizm” olaraq tanınır. Daltonizm hər hansı bir rəngi ümumiyyətlə seçə bilməməkdən tutmuş, qırmızı, yaşıl və mavi rənglərin müəyyən çalarlarını qavraya bilməməyə qədər geniş spektri əhatə edir.

Fərddə daltonizmin hansı növünün mövcud olub-olmamasından asılı olmayaraq, bu “çatışmazlıq” onların həyatına birbaşa təsir göstərir.

Ədəbiyyatın təsvir sənəti olduğu nəzərə alınarsa, daltonizmin yazıçının təsvir imkanlarına təsiri maraqlı doğuran məsələlərdəndir. Rəng qavrama çatışmazlığı olan yazıçının əsərlərində rənglərdən istifadə üsulları, ifadə tərzini və təsvirləri tədqiqat baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ədəbi araşdırmalarda bu qəbildən olan mövzuların işlənməməsinin, bəlkə də, birinci səbəbi yazıçıların bioqrafiyalarının kifayət qədər araşdırılmaması və ya müəlliflərin bu vəziyyəti fərqlilik kimi səciyyələndirməmələridir. Halbuki bir çox tanınmış yazıçıda rəng qavrayışı çatışmazlığının olması ehtimalı yüksəkdir. Belə yazıçılardan biri də müasir Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Seyran Səxavətdir.

Bu araşdırmada rəng qavrayışı çatışmazlığı olan yazıçı Seyran Səxavətin sosio-psixoloji romanlarında rəngləri ifadə tərzini tədqiq edilmişdir. S. Səxavətin altı romanından üçü – “Daş evlər”, “Nekroloq” və “Yəhudi əlifbası” romanları sosio-psixoloji roman kimi xarakterizə olunur. Müəllif bu romanlardakı təsvirlərdə rəng çalarlarından istifadə etməkdən yayınmışdır. Bununla belə, o, “sadə rəng” (ağ-qara) və ya “qəliblənmiş rəng” (məsələn: qara gün) kimi adlandırılan biləcək rəng təsvirlərinə yer vermişdir. Yazıçının hər üç romanı təhlil edilərək S. Səxavətin bu əsərlərdə hansı rənglərdən istifadə etdiyi təsnif olunmuş, daltonizmin rəngləri ifadə formasına təsiri araşdırılmışdır.

Tədqiqat daltonik olan azərbaycanlı bir yazıçının rəngləri ifadə tərzinə dair aparılan ilk elmi araşdırma olma xüsusiyyətini daşıyır.

AGIL BAKIRLI

Student on the PhD Programme in the History and
Contemporary Turkic Dialects and Literatures
at the Department of Contemporary Turkic Dialects and Literatures,
Institute of Social Sciences, Pamukkale University

A DALTONIC AUTHOR'S EXPRESSION OF COLOURS IN SEYRAN SEHAVET'S SOCIO-PSYCHOLOGICAL NOVELS

ABSTRACT

Colour blindness, which is described as an inherited visual impairment, is known as daltonism in the scientific literature under the name of English chemist John Dalton. Daltonism shows a variable variety ranging from inability to distinguish any colour to inability to perceive some shades of red, green and blue colours. Regardless of which type of daltonism is present in the individual, this “inability” affects their lives.

Considering that literature is an art of description, the effect of daltonism on the author's descriptions has also been a matter of curiosity. The use of colours in the works of the author with colour vision deficiency, their expression and descriptions are noteworthy in terms of research. Perhaps the first reason why such issues are not covered in literary studies is that the biographies of the authors are not sufficiently researched or the authors do not define this condition as a difference and do not dwell on it. Nevertheless, it is probable that many well-known writers have colour perception deficiency. One of these writers is Seyran Sehavet, one of the important names of contemporary Azerbaijani literature.

In this study, the expression of colours in the socio-psychological novels of the writer Seyran Sehavet, who has colour vision deficiency, is focused on. 3 of Sehavet's 6 novels – “Daş Evlər” (“Stone Houses”), “Nekroloq” (“Necrology”) and “Yəhudi Əlifbası” (“Jewish Alphabet”) are considered as socio-psychological novels. Sehavet refrained from using colours in the descriptions of these novels. However, he included colour descriptions that can be called “solid colour” (black and white) or idiom (e.g. black day). All 3 novels of the author were analysed, the colours used by Sehavet in these works were classified, and the effect of daltonism on the expression of colours was discussed.

The study is the first scientific research on the expression of colours by an Azerbaijani daltonic writer.

Keywords: *Impaired Color Vision, Seyran Sehavet, Daltonic Writer, Expression of Colours, Novel.*

АГИЛЬ БЕКИРЛИ

Студент докторантуры программы

«Исторические и современные тюркские языки и литературы»

кафедры современных тюркских языков и литератур

Института социальных наук Университета Памуккале

bekirliaqil@ gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-9130-1396>.

СПОСОБЫ ВЫРАЖЕНИЯ ЦВЕТА ПИСАТЕЛЕМ-ДАЛЬТНИКОМ В РАМКАХ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ РОМАНОВ СЕЙРАНА САХАВАТА

РЕЗЮМЕ

Цветовая слепота, характеризующаяся как наследственное нарушение зрения, в научной литературе известна как дальтонизм, названный в честь английского химика Джона Дальтона. Дальтонизм варьируется от полной неспособности различать цвета до невозможности воспринимать определенные оттенки красного, зеленого и синего. Независимо от конкретного типа данной патологии, эта “недостаточность” оказывает существенное влияние на жизнь

человека. Подобное состояние не только негативно сказывается на повседневной деятельности, но и, наряду с социальным положением и общественными достижениями индивида, порождает ряд психологических проблем.

Учитывая, что литература является искусством описания, влияние дальтонизма на авторские изображения также вызывает научный интерес. Способы использования цветов, формы выражения и описания в произведениях писателя с недостаточностью цветовосприятия представляют значительную исследовательскую ценность. Одной из основных причин отсутствия подобных тем в литературоведческих исследованиях может быть недостаточная изученность биографий писателей или тот факт, что сами авторы не акцентируют на этом внимание, не воспринимая данное состояние как особенность. Тем не менее, вероятно, что многие известные писатели страдали недостаточностью цветовосприятия. Одним из таких авторов является Сейран Сахават — видный представитель современной азербайджанской литературы.

В данной работе рассматриваются способы выражения цветов в социально-психологических романах Сейрана Сахавата – писателя с недостаточностью цветовосприятия. Три из шести романов Сахавата – “Каменные дома” (“Daş evlər”), “Некролог” (“Nekroloq”) и “Еврейский алфавит” (“Yəhudi əlifbası”) – характеризуются как социально-психологические. В описаниях в данных романах Сахават избегал использования цветовых характеристик. Тем не менее, он прибегал к описаниям, которые можно назвать “простыми цветами” (черно-белые) или “цветовыми шаблонами” (например, “черный день” – как фразеологизм). На основе анализа трех романов была проведена классификация используемых автором цветов и рассмотрено влияние дальтонизма на способы их выражения.

Данная работа является первым научным исследованием, посвященным специфике выражения цветов азербайджанским писателем-дальтоником.

Ключевые слова: недостаточность цветовосприятия, Сейран Сахават, писатель-дальтоник, способы выражения цветов, роман.

Tavsiye eden: Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN